„Bohemistyka” 2013, nr 3, ISSN 1642–9893

ZE ZJAWISK WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA CZESKIEGO

Milan HRDLIČKA
Praha

Jak kdo

Četnost užití různých druhů zájmen je v současné češtině vysoká. Tato skutečnost jen potvrzuje nezanedbatelný komunikační význam a potenciál tohoto – po stránce formální i významové – pestrého slovního druhu.

Domníváme se, že alespoň středně a více pokročilí jinojazyční mluvčí by měli podstatnou část tohoto bohatého výrazového repertoáru, který zájmena představují, aktivně znát, i když se nezřídka jedná o užití ustálená, idiomatická, srov. případy jako *Objevil se z ničeho nic* (= náhle, nečekaně); *Nechci to ani za nic* (= naprosto ne, v žádném případě); *Nepůjdeme tam pro nic za nic* (= jen tak, bez konkrétního důvodu); *Je jí z toho všeho na nic* (= špatně, a to ve smyslu fyzickém i psychickém, morálním); *Je to na nic* (= neslouží to k ničemu, je to zbytečné, nepoužitelné) a řadu dalších.

V souvislosti s ustálenými „zájmennými spojeními” připomeneme dva případy, z nichž osvojení především toho prvního (A) pokládáme pro pokročilejší zahraniční bohemisty za užitečné a žádoucí, řečová distribuce druhého spojení (B), viz dále, je sice okrajovější, ale nicméně rovněž zajímavá.

Ad A. Současný český jazyk disponuje oproti mnohým jiným národním jazykům velmi úspornou možností formálního vyjádření významu ‘to záleží – někdo / něco ano, někdo / něco nikoliv; někdy / někdy ano, někde / někdy ne‘ aj. V zásadě tedy jde o ztvárnění propozičního obsahu, jehož platnost zasahuje pouze část denotátu; dochází při tom k explicitnímu zahrnutí toliko některých jeho prvků, složek. Máme na mysli výrazy (či spíše repliky) jako *Jak kdo*, *Jak co*, *Jak který*, *Jak čí*; *Jak kdy*, *Jak kde* apod.

Vidíme, že se v těchto spojeních mohou vyskytovat různé výrazy, a to konkrétně:

a) tázací zájmena (s výjimkou interogativa *jaký*, neboť v takovém případě by měly obě složky spojení týž kořen *jak jaký*, což se formálně i sémanticky vylučuje)[1], a to v různých předložkových i bezpředložkových pádech, srov.: *Líbilo se vám to? – Jak komu* (= to záleží, někomu ano, jinému nikoliv); *Je to vhodné pro všechny? – Jak pro koho* (= pro někoho ano, pro někoho ne); *Rozuměli jste všemu? – Jak čemu*

[1] Podobně je tomu kupř. v případě neurčitého zájmena *kde*: můžeme říct *kdekdo*, *kdeco*, *kdekam*, nikoliv však – z týchž důvodů (viz výše) – *kdekde*.

(= něčemu ano, něčemu nikoliv); *Byli jste spojeni se vším? – Jak s čím* (= s něčím ano, s něčím ne); *Vydařil se vám každý zápas? – Jak který* (= některý ano, jiný nikoliv); *Bylo vystoupení všech zajímavé? – Jak čí* (= některé vystoupení ano, vystoupení některých ne) apod.

b) zájmenná příslovce vyjadřující okolnostní určení (místní a časová), viz příklady typu *Prší? – Jak kde* (= pouze místy, někde ano, jinde nikoliv), *Přinese vždy úkol? – Jak kdy* (= jen občas, nepravidelně, někdy ano, jindy ne); mezi méně častá spojení v běžné komunikaci patří *Jak kam*, tzn. „někam ano, někam ne" (takto se může reagovat např. na dotaz *Dovoláte se všude?*). V řečové praxi jsme se dosud nesetkali se spojeními *Jak odkud* (= čili odněkud ano, odjinud nikoliv) a *Jak kudy* (= někudy ano, jinudy ne), i když jejich event. řídký výskyt nevylučujeme.

Ad B. Jistě si mnozí vybaví onu proslulou pohádkovou formuli *A byl ten tam*, která značí něco v tom smyslu, že dotyčný „najednou, nečekaně zmizel".

Za povšimnutí jistě stojí jak možnost její potenciální shody v rodě (kromě rodu mužského i v rodě ženském) a v čísle, kde se vedle singuláru můžeme setkat i s plurálovou formou (*A byla ta tam*; *A byli ti tam*; *A byly ty tam* aj.), tak i její přednostní užívání v préteritu, ačkoliv můžeme zaznamenat i její výskyt v čase přítomném: *Ta tam jsou léta her…* V tomto případě se vyjadřuje význam „období dětství je nenávratně pryč".

Jeden z komponentů oné formule, adverbium s významem lokálním (*tam*) je součástí i řady jiných ustálených spojení, která jsou v každodenní komunikaci běžná a poměrně často užívaná. Jako příklad můžeme uvést následující výrazy:

Sem tam přijde pozdě (což znamená „občas");

Nervózně přecházel sem a tam (= opakovaně od jednoho bodu k druhému);

Tu a tam se mohou vyskytnou srážky (= místy, v některých oblastech);

Dejte to sem i tam (= tedy na obě místa).

Závěrem připomínáme i možnost zdvojeného užití dotyčného příslovce místa (*Sejdeme se tam a tam*), jehož distribuci jsme už popsali při jiné příležitosti (viz naši práci *Bohemistické miniatury*, Praha: Karolinum 2013).